

Geçiş Ülkelerinde Ekonomik Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi¹

Nazan ŞAHBAZ KILINÇ²
Efe Can KILINÇ³

Öz

1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasından bu yana, eski sosyalist ekonomilerdeki sosyalizmden piyasa ekonomisine geçiş süreci bazı araştırmaların konusu olmuştur. Bu çalışmada ise ekonomik serbestleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel vektör hata düzeltme modeli kullanılarak on beş geçiş ülkesi ekonomisi üzerinde 1998-2012 dönemi için test edilmiştir. Analizde, ekonomik serbestleşme ile ilgili finansal serbestlik, mali serbestlik, iş yapma serbestliği ve fikri mülkiyet hakkı olmak üzere dört farklı değişken kullanılmıştır. Sonuçlar, uzun dönemde mali serbestlik, iş yapma serbestliği ve fikri mülkiyet hakkı değişkenlerine ait uzun dönem parametrelerinin (sırasıyla, 0,17; 0,07 ve 0,26) anlamlı ve işaretlerinin beklentiler doğrultusunda pozitif olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, finansal serbestlik değişkeninin uzun dönem parametresi anlamlı, ancak işareti (negatif) teori ile örtüşmemektedir. Kısa dönem parametreleri açısından sadece finansal ve mali serbestlik (sırasıyla, 0,15 ve 0,12) değişkenleri anlamlı ve işaretleri pozitifdir.

Anahtar kelimeler: *Ekonomik büyüme, ekonomik serbestleşme, panel veri analizi.*

1 Bu çalışma 24-26 Nisan 2013 tarihleri arasında İzmir’de Ege Üniversitesi tarafından düzenlenen 16. Uluslararası İktisat Öğrencileri Kongresi’nde sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

2 Arş. Gör., Dr., Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, nsahbaz@kmu.edu.tr.

3 Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, kilinc_efe@hotmail.com.

The Relationship between Economic Liberalization and Economic Growth In Transition Countries

Abstract

Since the fall of the Berlin Wall in 1989, process of transition from socialism to a market economy in former socialist economies has been the subject of some research. In this study, the relationship between economic liberalization and economic growth has been tested for 1998-2012 period on fifteen transition countries by using panel vector error correction model. In the analysis, four different variables such as financial freedom, fiscal freedom, business freedom and property rights have been used. Results show that, long run parameters of fiscal freedom, business freedom and property rights (in turn in order 0,17; 0,07 and 0,26) are significant and signs of this variables positive in line with expectations. On the other hand, the long run parameter of financial freedom is significant but its sign (negative) does not coincide with theory. In terms of short run parameters, only financial and fiscal freedom variables are significant and their signs are positive.

Keywords: *Economic Growth, economic liberalization, panel data analysis.*

1. Giriş

SSCB'nin 1991'de dağılması, Doğu Avrupa ile Kafkasya ve Orta Asya'da birçok yeni ülkenin doğmasına yol açmıştır. Bu yeni ülkelerin hepsi planlı ekonomik sistemden piyasa ekonomisi sistemine yönelmiştir ve bu ülkeler literatürde “geçiş ekonomileri” olarak tanımlanmıştır.

1960 ve 1970'li yıllarda başlayan ve giderek yaygınlaşan iktisadi faaliyetlerdeki serbestlik, dışa açık ekonomilerin dışa kapalı ekonomilere göre daha başarılı olmasını sağlamıştır. 1980'li yıllarda ise birçok ülke dışa açık büyüme stratejisini benimsemiştir. Bu süreçte Sosyalist planlamacı ekonomiler “perestorika” (yeniden yapılanma) ve “glasnost” (açıklık) uygulamalarıyla yeniden yapılanma yoluna gitmişlerdir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, 20. yüzyılın son çeyreğinin en önemli sosyo-ekonomik olayının gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda dünyadaki ekonomilerin büyük bir kısmı, mal piyasalarında serbestleşmeyi başarmış ve faktör piyasalarında da serbestleşme uygulamalarına yönelmişken; eski Doğu Bloğu ülkeleri de bu uygulamalara yönelerek “geçiş ekonomileri” olarak adlandırılmaya başlanmışlardır.

Söz konusu gelişmeler dünyada serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda devletin küçültülmesi ve ekonomik faaliyetlere müdahalesinin sınırlandırılması; para, ticaret ve sermaye piyasası gibi alanlarda yaşanan serbestleşme piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Serbest piyasa ekonomisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinden yola çıkılarak bu çalışmada, geçiş ülkelerinde ekonomik serbestleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1998-2012 döneminde panel hata düzeltme modeli kullanılarak analiz edilmektedir. Giriş ve sonuç bölümü dahil olmak üzere beş bölümden oluşan bu çalışmanın; ikinci bölümünde literatür taramasına, üçüncü bölümünde geçiş ülkelerinde ekonomik serbestleşme göstergelerinin gelişimine, dördüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri setine, araştırma yöntemi ve modeli ile analiz sonuçlarına değinilmiştir. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla tamamlanmıştır.

2. Literatür

Ekonomik serbestleşmenin ekonomik büyüme ile ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Emery,⁴ Balassa,⁵ Utkulu ve Kahyaoğlu,⁶ Kurt ve Berber⁷ dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulurken, Levine ve Renelt,⁸ Sachs ve Warner,⁹ Demir, Kutlar ve Üzümcü¹⁰ bu değişkenler arasında ilişki bulamamışlardır.

Fisher vd.,¹¹ 26 geçiş ekonomisi için 1989-1994 dönemi için yıllık verileri kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Fiyatların serbestleşmesi, ticari serbestleşme, özelleştirme ve bankacılık reformlarını dikkate alan “kümülatifli serbestleşme indeksi” ile büyüme arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir.

Melo vd.,¹² büyüme ve enflasyon arasındaki etkileşimi analiz etmek için 1989-1994 dönemi için 26 geçiş ülkesinin verilerini kullanarak ekonomik serbestleşme indeksi geliştirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerindeki hızlı reformların daha anlamlı ve olumlu sonuçlara yol açtığını tespit etmişlerdir.

Havrylyshyn vd.,¹³ araştırmalarında 1990-1997 dönemi için 25 geçiş ekonomisinde büyümenin belirleyicilerini analiz etmişler ve makroekonomik istikrar, yapısal reform ve kamu harcamalarının azaltılmasının sürdürülebilir büyümede temel rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Başlangıç koşullarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilerinin olabileceğini

⁴ Robert F. Emery, “The Relation of Exports and Economic Growth”, *Kyklos*, Vol. 20, No. 4, 1967, p. 470.

⁵ Bela Balassa, “Exports and Economic Growth: Further Evidence”, *Journal of Economic Developments*, Vol. 5, 1978, p. 181.

⁶ Utku Utkulu ve Hakan Kahyaoğlu, “Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, Tartışma metni, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/Utkulu-2005.pdf> 2005/13, Erişim: 02.03.2014.

⁷ Serdar Kurt ve Metin Berber, “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 2, 2008, s. 57.

⁸ Ross Levine and David Renelt, “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions”, *Policy, Research and External Affairs Working Paper Series*, No: 609, 1991, http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1991/03/01/000009265_3961001002745/Rendered/PDF/multi0page.pdf, Erişim: 04.01.2014.

⁹ Jeffrey Sachs and Andrew Warner, “Economic Reform and the Process of Global Integration”, *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1, 1995, p. 1.

¹⁰ Osman Demir, Aziz Kutlar ve Adem Üzümcü, “Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, 2005, s. 180.

¹¹ Stanley Fischer, Ratna Sahay and Carlos A. Vegh, “Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experiences”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10, 1996, p. 63.

¹² Martha De Melo, Cevdet Denizer and Alan Gelb, “Patterns of Transition from Plan to Market”, *World Bank Economic Review*, 10 (3), September 1996, p. 397.

¹³ Oleh Havrylyshyn, Ivailo Izvorski and Ronvan Rooden, “Recovery and Growth in Transition Economies 1990-97: A Stylized Regression Analysis”, *IMF Working Paper*, WP/98/141, 1998, p. 1.

ancak zamanla kurumsal kaliteyi oluşturma ve artırmaya yönelik çabaların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Radulescu ve Barlow,¹⁴ 25 geçiş ekonomisindeki büyüme determinantlarını 1991-1999 dönemi çerçevesinde ele almışlardır. Serbestleşme çabalarının, ülkelerdeki başlangıç farklılıkları nedeniyle büyüme üzerinde güçlü negatif etkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Onur,¹⁵ Türkiye için 1980-2003 yılları arasında finansal serbestleşme ile ilgili talep yanlı görüş ve Post Keynesyen Ekonomi Bilimi'nin geçerli olup olmadığını test etmiştir. Granger nedensellik testine göre; Türkiye ekonomisinde finansal liberalizasyon sonrasında, ilk iki yıl için finansal liberalizasyon, finansal kalkınma ve açıklığın GSMH'nın nedeni olmadığı, ancak GSMH'nın; finansal kalkınmanın (1 ve 2 yıl gecikmeli), finansal liberalizasyonun, finansal kalkınmanın (2 yıl gecikmeli) ve açıklığın (3 yıl gecikmeli) nedeni olduğu görülmektedir.

Aslan ve Küçükaksoy,¹⁶ Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini 1970-2004 dönemi için Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmişler ve analiz sonucunda ilişkinin yönü finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru çıkmıştır.

McGee,¹⁷ 28 geçiş ekonomisinin 2007 yılındaki mali serbestlik indekslerini kullanarak karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. Analiz sonucuna göre, söz konusu geçiş ekonomileri arasında Kırgızistan %95,1'lik bir oranla mali açıdan en serbest ülke özelliği taşımaktadır. Slovenya ise %69,7 ile en az serbest ülke olmuştur.

Emsen ve Değer,¹⁸ geçiş ekonomilerinde 1991-2003 dönemi itibariyle, siyasal ve ekonomik liberalizasyon ile ekonomik büyüme arasındaki iliş-

¹⁴ Roxana Radulescu and David Barlow, "The Relationship between Policies and Growth in Transition Countries", *Economics of Transition*, 10 (3), 2002, pp. 739-740.

¹⁵ Sara Onur, "Finansal Serbestleşme ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2005, s. 149.

¹⁶ Özgür Aslan ve İsmail Küçükaksoy, "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 4, 2006, s. 12.

¹⁷ Robert W. McGee, "Fiscal Freedom in Transition Economies and the OECD: A Comparative Study", *Andreas School of Business Working Paper Series*, file:///C:/Users/HIBF-N75-01/Downloads/SSRN-id1019120%20(1).pdf, 2007, Erişim: 04.02.2014.

¹⁸ Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer, "Ticari ve Siyasal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21, S. 2, Haziran 2007, s. 161.

kiyi araştırmışlardır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre, ticari liberalizasyonun büyüme üzerine etkilerinin görülebilmesi için ekonomik açıdan asgari kalkınmışlık düzeyinde olma koşulunun olduğu gözlenmektedir. Geçiş ekonomileri üst ve düşük gelir dilimlerine göre sınıflandırıldığında, üst gelir grubu için hem ticari hem de siyasal serbestleşmenin kişi başına gelir artışında anlamlı ve olumlu etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca düşük gelirli geçiş ekonomileri için ticari serbestleşmenin anlamlı etkileri bulunmuştur.

Barlow,¹⁹ çalışmasında ticari serbestliğin GSYH büyümesi üzerindeki etkisini araştırmıştır. GSYH büyümesinin bir determinantı olarak ticari reformların önemini gösteren bulguların yanı sıra ticari serbestleşmeye geçişin ilk yıllarında ve Merkezi Avrupa’da yer alan Batı ülkeleri grubu için daha açık etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapraklı,²⁰ Türkiye’de 1990:1-2006:4 arasındaki çeyrek dönemlik verileri kullanarak ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik testleri ve vektör hata düzeltme modeli kullanarak ekonometrik açıdan analiz etmiştir. Analiz sonucunda, uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında pozitif, finansal dışa açıklık arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ekonomik büyüme ile ticari ve finansal dışa açıklık arasında ise karşılıklı nedensellik ilişkisi gözlenmiştir.

Türker,²¹ ekonomik serbestlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dengeli panel veri analizi yöntemini kullanarak, 128 ülke ekonomisi üzerinde, 1996-2008 dönemi itibarıyla sınımıştır. Analiz sonuçlarına göre; girişim serbestliği, ticaret serbestliği, kamu büyüklüğü ve finansal serbestlik değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız çıkarken, mali serbestlik, parasal serbestlik, yatırım serbestliği, mülkiyet hakları ve yozlaşmanın olmaması değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Mali serbestlik ve parasal serbestlik büyümeyle pozitif ilişkilidir. Bununla birlikte yatırım serbestliği, mülkiyet hakları ve yozlaşmanın olmaması büyümeyle negatif ilişkilidir.

¹⁹ David Barlow, “Growth in Transition Economies: A Trade Policy Perspective” *Economics of Transition* Vol. 14, 2006, p. 505.

²⁰ Sevda Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 5, 2007, s. 67.

²¹ Oğuzhan Türker, “Ekonomik Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, *I. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 24-27 Eylül 2009.

Compton vd.,²² ekonomik özgürlük indeksini kullanarak ABD'nin elli eyaletinde ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi 1981-2004 dönemi için araştırmışlardır. Genel olarak, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuşlar, buna karşın, ekonomik özgürlüğün tüm bileşenlerinin büyümeyi aynı düzeyde etkilemediğini tespit etmişlerdir.

3. Geçiş Ülkelerinde Ekonomik Serbestleşme ve Ekonomik Büyümenin Gelişimi

Sovyetler Birliği'nin 1991'de çöküşü 15 yeni bağımsız devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ülkeler Doğu Avrupa'daki diğer ülkelerle birlikte, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmişlerdir. Geniş anlamda, geçiş sürecinden şunlar anlaşılabilir:²³

- Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa hareketlerinin serbestleşmesi ve en etkin kullanım için kaynakların yeniden tahsisi,
- Makroekonomik istikrar için dolaylı, piyasa odaklı araçların geliştirilmesi,
- Genellikle özelleştirme yoluyla, etkin kurumsal yönetim ve ekonomik verimliliğin sağlanması,
- Verimliliği artırmak için teşvikler sağlanması,
- Mülkiyet haklarını, hukukun üstünlüğünü ve şeffaf bir piyasa için giriş düzenlemelerini güvenceye almak için kurumsal ve yasal çerçevenin oluşturulması.

Ekonomik serbestleşme, komünizm rejimi altında ve geçiş sürecinin başında oldukça sınırlı düzeydeydi. Geçiş ülkelerinde demokratik kurumlarla birlikte ekonomik serbestleşme güçlenmiştir.²⁴

Geçiş sürecinin başlaması ile birlikte bu ülkelerde köklü değişiklikler başlamıştır. Fakat geçiş sürecindeki başarıları dikkate alındığında, bazı ülkeler çok başarılıyken, bazı ülkeler yeterince başarılı olama-

²² Ryan Compton, Daniel Giedeman and Gary Hoover, "Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States", *European Journal of Political Economy*, Vol. 27, 2011, p. 423.

²³ Oleh Havrylyshyn and Thomas Wolf, "Determinants of Growth in Transition Economies", *Finance and Development*, 36, 1999, pp. 12-13.

²⁴ Evgeni Peev and Dennis C. Mueller, "Democracy, Economic Freedom and Growth in Transition Economies", *Kyklos*, Vol. 65, No. 3, August 2012, p. 377.

mıştır. Dolayısıyla bu ülkelerin başlangıç şartları ülkelerin geçiş sürecindeki başarısını etkilemiştir.

Bu ülkeler;

- Ekonomik gelişmişlik düzeyi,
- Yapısal ve makroekonomik çarpıklıkların boyutu,
- Sosyalist rejimin geçerli olduğu süre,
- Sosyalist dönemde reformların varlığı ve kapsamı,
- Sosyalist ülkeler arasındaki ticari sisteme entegrasyon ya da Sovyet ekonomisine entegre ve bağımlılık derecesi,
- Ulusal ekonomi içerisinde özel sektörün büyüklüğü,
- Doğal kaynaklara ulaşılabilirlik,
- Reformların başlangıç tarihleri,
- İç ve dış makroekonomik denge,
- Sosyalist sistemin çöküşünden önceki siyasi özgürlüklerin ve demokratik hareketlerin boyutları,
- Bağımsızlık yanlısı ve komünizm karşıtı hareketlerin gücü,
- Etnik homojenlik ya da değişkenlik,
- Devlet yönetiminin kalitesi gibi özellikler açısından farklılıklar göstermektedirler.²⁵

Çalışmada ekonomik serbestleşmenin ölçüsü olarak Heritage Vakfı (The Heritage Foundation)²⁶ tarafından geliştirilen ekonomik özgürlükler indeksi kullanılmıştır. Heritage Vakfı, her yıl ülkelerin ekonomik serbestlik göstergelerine ilişkin verileri yayınlamaktadır. Bu ekonomik serbestleşme göstergeleri; finansal serbestlik, iş yapma serbestliği, kamu büyüklüğü, mali serbestlik, parasal serbestlik, ticaret serbestliği, yatırım serbestliği, yolsuzluğun olmaması, fikri mülkiyet hakkı ve işgücü serbestliği şeklinde sıralanabilir (bkz. Tablo 1).

²⁵ Dabrowski Marek, "Different Strategies of Transition to a Market Economy: How Do They Work in Practice?", *Policy Research Working Paper*, No. 1579, p. 31, 1995, Washington D.C, The World Bank, <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-1579>, Erişim: 02.03.2014.

²⁶ Heritage Foundation, <http://www.heritage.org/index/book/chapter-5> Erişim: 02.01.2014.

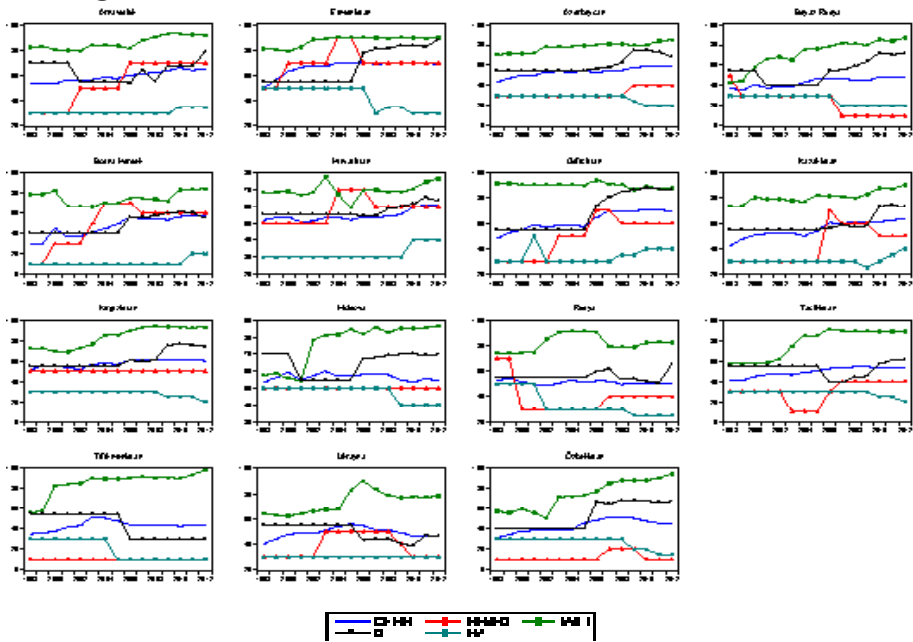
Tablo 1: Ekonomik Serbestleşme Göstergeleri

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ	Fikri Mülkiyet Hakkı	Mülkiyet ve servet birikimi sağlama yeteneği bir piyasa ekonomisindeki işçiler ve yatırımcılar için önemli bir motivasyon gücü olarak değerlendirilmektedir. Özel mülkiyet haklarının tanınması ve bu hakların hukukun etkin rol üstlenmesi yoluyla güvence altına alınması tam olarak işleyen bir piyasa mekanizmasının hayati önem arz eden özellikleridir. Mülkiyet haklarının güvence altına alınması, girişimci faaliyet yürütmeleri, tasarruf ve uzun dönemli planlar yapmaları konusunda vatandaşları teşvik eder.
	Yolsuzluğun Olmaması	Ekonomik özgürlük bağlamında, yolsuzluk bireysel ya da özel-ilgi gruplarına ait çıkarları ön plana çıkarması nedeniyle ekonomik sistemin bütünlüğünde başarısızlıklara neden olmaktadır. Hükümetin ekonomik ya da politik gücünün konsantrasyonunun doğrudan bir sonucu olarak yolsuzluk; rüşvet, adam kayırma, patronaj, zimmete para geçirme ve gasp gibi çeşitli biçimlerde kendini gösterir.
KAMU BÜYÜKLÜĞÜ	Mali Serbestlik	Mali serbestlik, bireyler ve işletmelerin, gelirlerini ve servetlerini kendi yararları için kullanma ve kontrol etme konularında hükümetin ne kadar serbestlik tanıdığı ölçer. Hükümetler özellikle vergileme yoluyla kendileri için gelir yaratarak ekonomik faaliyetler üzerine mali yükümlülükler getirebilir.
	Kamu Harcamaları	Hükümetin getirmiş olduğu aşırı yükümlülükler hem kamu harcamaları hem de kamu gelirleri yaratılması açısından önemli bir husustur. Kamu harcamaları birçok biçimde yapılabilir. Bazı kamu harcamaları-örneğin, altyapı sağlamak, araştırma yapmak ve beşeri sermayeyi geliştirmek adına yapılan harcamalar- yatırım olarak düşünülmektedir. Aşırı kamu harcaması özel ekonomik faaliyetler üzerinde dışlama etkisine neden olabilir. Bir ekonomi kamu harcaması yoluyla daha hızlı büyüse de, bu ekonomik genişleme, kaynakların piyasada etkin dağılımı ve özel yatırım girişimlerinin bozulması nedeniyle yavaşlama eğilimindedir.
DÜZENLEMELERİN ETKİNLİĞİ	İş Yapma Serbestliği	İş yapma serbestliği, bir bireyin, hükümetin müdahalesi olmaksızın bir iş kurma ve yürütme hakkının olması ile ilgilidir. Hükümet tarafından yapılan düzenlemeler üretim maliyetlerini artırmak suretiyle girişimcilerin piyasada başarılı olmalarını engeller. İşletme verimliliğini ve karlılığını azaltan birçok düzenleme olsa da girişimciliği en çok etkileyen düzenleme yeni işletmelerin lisanslaması ile ilgilidir.
	İşgücü Serbestliği	Bireylerin istedikleri yerde ve istedikleri gibi çalışmalarının yanı sıra çalışma kabiliyetleri de ekonomik özgürlüğün anahtar bileşenlerinden biridir. Aynı şekilde, işletmelerin işçiler ile özgürce sözleşme yapma ve ihtiyaçları olmadığında bazı işçileri işten çıkarma yetenekleri, verimliliğin artırılması ve ekonomik büyümenin sağlanması konularında hayati öneme sahiptir. Herhangi bir piyasanın temel ilkesi gönüllülük esasına dayanan işçi-işveren ilişkisidir.
	Parasal Serbestlik	Parasal serbestlik, fiyatların piyasa belirlendiği ve para politikasının istikrarlı olduğu durumu ifade etmektedir. Girişimci ya da tüketici gibi hareket etmeksizin özgür bireyler değer saklama ve mübadele aracı olarak istikrarlı ve güvenilir bir ulusal paraya ihtiyaç duyarlar. Parasal serbestliği olmadan uzun dönemde değer oluşturmak zordur. Bir ülkenin parası büyük ölçüde hükümetin para politikasına bağlıdır. İstikrarlı bir para politikası uygulandığında, bireyler piyasa fiyatlarına güvenecek ve geleceğe yönelik doğru tahminler yapabileceklerdir.
AÇIK PIYASALAR	Ticaret Serbestliği	Ticaret serbestliği, bir ülkenin diğer ülkelerden serbestçe mal ve hizmet ithal etme ve yurt içindeki vatandaşların uluslararası piyasalarda herhangi bir kısıtlama olmadan, serbestçe alıcı ve satıcı olarak faaliyette bulunma yeteneğine sahip olmasını ifade eder. Burada ticaret kısıtlamaları; tarifeler, ihracat vergileri, ticaret kotaları ya da doğrudan ticaret yasakları şeklinde olabilir.
	Finansal Serbestlik	Erişilebilir ve iyi işleyen bir finansal sistem bireylerin çeşitlendirilmiş yatırım, tasarruf, mevduat ve kredi hizmetlerinden faydalanmasını sağlar. Açık bir bankacılık ortamı, finansman fırsatlarını genişleterek ve girişimciliği teşvik ederek, yatırımcılar ve girişimcilerin yanı sıra firmalar ve hanehalkları arasında en verimli finansal aracılığın oluşmasını sağlar.
	Yatırım Serbestliği	Özgür ve açık bir yatırım ortamı; ekonomik faaliyetin genişletilmesi ve daha fazla verimlilik ve istihdamın sağlanması için maksimum girişimcilik fırsatlarını ve teşviklerini sağlar.

Kaynak: Heritage Foundation (2014a), <http://www.heritage.org/index/book/chapter-5>, Erişim Tarihi: 02.01.2014.

Fikri mülkiyet hakları ile yolsuzluğun olmaması göstergeleri hukukun üstünlüğü; mali serbestlik ve kamu harcamaları kamu büyüklüğü; iş yapma, işgücü serbestliği ve parasal serbestlik düzenlemelerin etkinliği; ticari ve finansal serbestlik ile yatırım serbestliği de açık piyasalar ana başlıkları altında yer almaktadır. Endeks 1 ila 100 arasında bir değer almaktadır. 100'e yaklaştıkça ülkelerin ekonomik serbestleşme göstergeleri bakımından iyi bir performans ortaya koydukları anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Geçiş Ülkelerinde Seçilmiş Ekonomik Serbestleşme Göstergeleri'nin Gelişimi

Kaynak: Heritage Foundation (2014b), "Economic Freedom Statistics by Countries, <http://www.heritage.org/index/Download.aspx>, Erişim Tarihi: 02.01.2014.

Şekil 1'de geçiş ülkelerinde seçilmiş ekonomik serbestleşme göstergelerinin 1998-2012 dönemindeki gelişimi yer almaktadır. Genel endeks değerine göre ele alınan dönemde; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek ve Gürcistan en fazla gelişme kaydeden ülkeler olarak görülmektedir. Diğer taraftan anılan dönemde mali özgürlükler açısından; Beyaz Rusya, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın kayda değer bir sıçrama gerçekleştirdikleri söylenebilir. Geçiş ülkelerinde fikri

mülkiyet özgürlüklerine ait endeks değerlerinin oldukça düşük düzeylerde olduğu hesaba katılırsa-nitekim 1998-2012 döneminde; Danimarka, Almanya, Finlandiya, Japonya ve ABD gibi ülkelerin bu endeks değerleri %80-90 düzeylerinde değişmektedir-ekonomik büyüme sürecinde inovasyon ve girişimcilik yetenekleri konusunda henüz bir uzmanlaşmanın sağlanamadığı yorumu yapılabilir. Ekonomik serbestleşmenin en önemli ayaklarından biri olan finansal serbestleşme alanında; Beyaz Rusya, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna (her ne kadar 2002-2008 döneminde ciddi bir gelişme kaydetse de) düşük performans gösteren ülkeler olarak sıralanabilir. Finansal serbestleşme konusunda; Arnavutluk, Gürcistan ve Kazakistan'ın kayda değer bir mesafe kat ettikleri görülmektedir. Son olarak iş yapma serbestliği ele alındığında; Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan ve Özbekistan'ın iyi performans gösterdikleri söylenebilir. Bu durum söz konusu ülkelerde girişimcilerin iş yapma maliyetlerini artırmaktan çok iş yapmalarını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapıldığını göstermektedir.

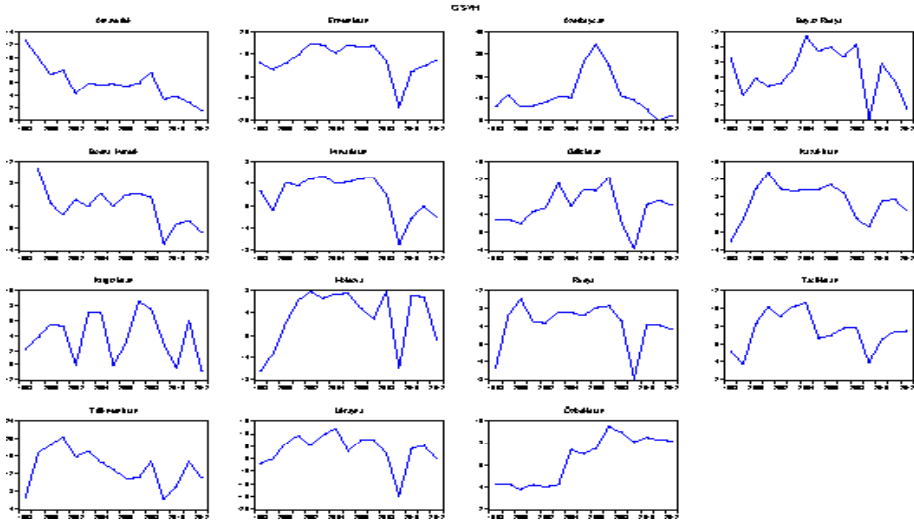
Eski Sovyet sisteminin çökmesi bu ülkelerde mevcut ekonomik yapının değişmesine ve bu sistemin kurumsal alt yapısının yok olmasına neden olmuştur. Ancak, bu yıkımla beraber yeni yapıların oluşması süreci her ülkede aynı hızda gerçekleşmemiştir. Coğrafi yakınlık ve kültürel benzeşmenin sağladığı avantajlarla Batı Avrupa ülkelerinin yoğun ve aktif müdahaleleri ile Orta Avrupa ülkelerinde bu süreç çok hızlı yaşanmıştır. Buna karşılık, Sovyetler Birliği döneminde sınırlı sayıdaki alanda uzmanlaşarak ekonomik gelişmelerini devam ettiren Orta Asya ülkelerinde ise bu çözümler ve değişim süreci daha yavaş işlemiştir. Bu farklılıklar, genel ekonomik performans üzerinde de farklı sonuçlara yol açmıştır.²⁷

Geçiş ülkelerinde GSYH'nin gelişiminin yer aldığı Şekil 2'den de görülebileceği gibi, 1998-2012 döneminde GSYH oldukça dalgalı bir eğilim göstermiştir. 2008 yılında patlak veren ve sonrasında büyük bir durgunluğa dönüşen Küresel Finans Krizinin geçiş ülkelerini belirgin bir oranda etkilediği söylenebilir. Diğer taraftan krizin yıkıcı etkilerinin görüldüğü 2009 yılında; Arnavutluk, Azerbaycan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da negatif bir büyümenin görülmemesi-sadece büyüme hızının yavaşlaması-dikkati çekmektedir. Bu süreçte Azerbaycan doğal kaynak zenginliğinin ve önceki yıllarda gerçekleştirmiş olduğu yüksek büyüme oranlarının beraberinde

²⁷ Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, "Karadeniz Çevresi Ülkelerde Geçiş Dönemi ve Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, tartışma metni, 2012/94, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/zonguldak5.pdf>, Erişim: 02.03.2014.

getirdiği avantajlardan yararlanırken, Arnavutluk, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan hem ekonomilerinin küçük olması, hem de özgürlük endeksi değerlerinden de anlaşılacağı üzere dünya piyasalarına yeterince entegre olmamaları nedeniyle krizden önemli ölçüde etkilenmemişlerdir.

Şekil 2: Geçiş Ülkelerinde GSYH'nin Gelişimi

Kaynak: World Bank, World Databank, World Development Indicators & Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>. Erişim Tarihi: 02.01.2014.

4. Veri Seti ve Yöntem

Ekonomik serbestleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek üzere on beş geçiş ülkesi²⁸ analize dâhil edilmiştir. Analizde; Açık Piyasaları, Kamu Büyüklüğünü, Düzenlemelerin Etkinliğini ve Hukukun Üstünlüğünü temsilen sırasıyla; Finansal Serbestlik (FİNANS), Mali Serbestlik (MALİ), Fikri Mülkiyet Hakları (FM) ve İş Yapma Serbestliği (İŞ) değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenler ekonomik serbestleşme göstergeleri, GSYH ise ekonomik büyüme göstergesi olarak ele alınmıştır. Ekonomik serbestleşme göstergeleri Heritage Vakfı, GSYH verileri Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (World Bank Development Indicators-W-

²⁸ Bu ülkeler; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan'dır.

DI Online)²⁹ veri tabanından alınmıştır. Çalışmada ekonomik serbestleşme ve ekonomik büyüme ilişkisinin tahmin edilmesinde Panel Vektör Hata Düzeltme Modelleri (Ortalama Grup Tahmincisi-Mean Group Estimator-MGE ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi-Pooled Mean Group Estimator-PMGE) kullanılmıştır. Hata düzeltme modelleri yoluyla değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler tahmin edilmiştir.

Tamamen heterojen katsayı modelinde ülkeler arasındaki parametreler kısıtlanmamakta ve katsayılar ülkeden ülkeye değişiklik arz edecek şekilde tahmin edilmektedir. MGE olarak bilinen bu yöntemde, ülkeler-arası boyut büyük olduğu zaman, ülkeler arasındaki kısa ve uzun dönemli katsayılar, bireysel ülke katsayılarının ağırlıklandırılmamış ortalaması alınarak tutarlı bir şekilde tahmin edilebilir. Diğer taraftan havuzlanmış tahminci (tamamen homojen katsayı modeli) katsayıların ve sabitlerin ülkeler arasında eşit olmasını gerektirir. PMG tahmincisi, ülkeler arasında aynı olması için uzun dönem katsayılarını kısıtlamakta iken, kısa dönem katsayılarının ülkeye özgü olmasını sağlamaktadır. Bu tahminci aynı zamanda bireysel ülke katsayılarının ağırlıklandırılmamış ortalamasını alarak ülkeler arasında kısa dönem katsayılarının ortalamasına ilişkin tutarlı tahminler üretir. PMG sürecinde uzun dönem katsayıları maksimum olabilirlik yöntemi yoluyla tahmin edilir. Kısa dönem katsayıları (uyum hızı dâhil), ülkeye özgü sabitler ve ülkeye özgü hata varyansları önceden elde edilen uzun dönem katsayıları kullanılarak maksimum olabilirlik yöntemi yoluyla bulunur.

PMG ve MG tahmincilerinin asimptotik özellikleri kıyaslandığında, tutarlılık ve etkinlik konularında farklılıkların olduğu görülmektedir. Eğer uzun dönem katsayıları ülkeler arasında eşitse, MG tahmincisi tutarlı iken, PMG tahmincisi hem etkin hem de tutarlı olmaktadır. Tam tersi durumda yani uzun dönem katsayıları ülkeler arasında eşit olmadığı zaman, MG tahmincisi ülkeler arasındaki uzun dönem katsayılarının ortalamasının tahmininde tutarlılığını korurken, PMG tahminleri tutarsız olmaktadır. PMG tahmincisinin MG tahmincisinden bir diğer farkı ise katsayıların tahmininde hem havuzlamayı hem de ortalamayı dikkate almasıdır.³⁰

²⁹ World Bank Development Indicators-WDI Online, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, Erişim: 02.01.2014.

³⁰ Megumi, Kubota, "Real Exchange Rate Misalignments: Theoretical Modelling and Empirical Evidence", *Discussion Papers*, Department of Economics and Related Studies, University of York, 2009.

Uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tahmin edilmesinde Pesaran vd., tarafından geliştirilen panel vektör hata düzeltme modeli şu şekilde formüle edilmektedir:³¹

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + \beta_i' x_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij}^* \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij}^* \Delta x_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

$$i = 1, 2, \dots, p-1 \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T,$$

$$\phi_i = -\left(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij}\right), \quad \delta_{ij}^* = \sum_{m=j+1}^q \delta_{im,j}, \quad j = 1, 2, \dots, q-1$$

Yukarıdaki eşitliklerde x_{it} ($k \times 1$) x_{it} ($k \times 1$) her bir i grubu için açıklayıcı değişkenler vektörünü, $\mu_i \mu_i$ sabit etkileri, $\lambda_{ij} \lambda_{ij}$ gecikmeli bağımlı değişkenin katsayılarını (scalars), $\delta_{i,j}$ ($k \times 1$) $\delta_{i,j}$ ($k \times 1$) katsayı vektörlerini, $\phi_i \phi_i$ hata düzeltme parametresini, i indisi ülke sayısını, t zamanı, q q optimal gecikme uzunluğunu, $\varepsilon_{it} \varepsilon_{it}$ ise hata terimini göstermektedir. Hata düzeltme parametresinin negatif değerli ve istatistiksel olarak anlamlı olması eşbütünleşik seriler arasındaki kısa dönemli sapmaların uzun dönemde ortadan kalkacağını ve serilerin uzun dönemde dengeye geleceğini göstermektedir.

Bu eşitliklerden hareketle iktisadi büyüme-ekonomik özgürlük ilişkisinin analizinde kullanılacak model şu şekilde formüle edilebilir:

$$\begin{aligned} \Delta gsyh_{it} = & \phi_i \varepsilon_{it-1} + \beta_{i1}' finans + \beta_{i2}' mali_{it} + \beta_{i2}' is_{it} + \beta_{i2}' fm_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{i,j} \Delta gsyh_{it-1} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{i,j} \Delta finans_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{i,j} \Delta mali_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{i,j} \Delta is_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{i,j} \Delta fm_{it-j} + u_{it} \end{aligned}$$

5. Ampirik Sonuçlar

Geçiş ülkelerinde ekonomik serbestleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada, 1998-2012 dönemine ait verilerden hareketle dinamik panel veri yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır.

³¹ Hashem, Pesaran, Yongcheol, Shin and Ron P. Smith, "Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels", *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 94, 1999.

Kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı Tablo 2’den de takip edilebileceği gibi, 1998-2012 dönemine ilişkin geçiş ülkelelerinde GSYH’deki artış oranı ortalama %6,19 olarak gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde söz konusu ülkelerin ekonomik serbestleşme göstergelerinden ortalama olarak en yüksek endeks değerine sahip değişken %79 ile mali serbestlik olurken, bu değişkeni iş yapma serbestliği izlemektedir. Veri setine ait çarpıklık değerlerine göre ele alınan değişkenlerin-çarpıklık değerleri pozitif olduğu için-dağılımlarının sağa çarpık olduğu söylenebilir. Basıklık değerleri incelendiğinde, değişkenlerin dağılımının-basıklık değerleri üçten küçük olduğu için normale göre dik olmadığı görülmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	GSYH	FİNANS	MALİ	İŞ	FM
Ortalama	6,189353	40,71429	79,34598	57,38214	30,06696
Medyan	6,124000	40,00000	81,35000	55,00000	30,00000
Maksimum	34,50000	90,00000	98,40000	87,90000	50,00000
Minimum	-14,80000	10,00000	43,40000	30,00000	10,00000
Std, Hata	5,554434	19,53331	10,85289	11,89182	9,824467
Basıklık	0,411268	-0,009895	-0,834247	0,207310	0,116361
Çarpıklık	7,849765	2,184014	3,158324	3,398638	3,658195
Jarque-Bera	225,8367	6,218093	26,21676	3,087678	4,548880
Olasılık	0,000000	0,044644	0,000002	0,213560	0,102855
Toplam	1386,415	9120,000	17773,50	12853,60	6735,000
Top, Hata Kareleri	6879,938	85085,71	26266,10	31535,65	21524,00
Gözlem	224	224	224	224	224

Çalışmada serilerin durağanlığının sınanmasında; Levin, Lin&Chu (LLC), Im, Pesaran ve Shin (IPS), Fisher Tipi Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Breitung (BR) testleri kullanılmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 3’te görüldüğü gibidir. Buna göre, çalışmada kullanılan serilerden GSYH değişkeni durağan iken, FİNANS, MALİ, İŞ ve FM değişkenleri orijinal düzeylerinde durağan (FİNANS ve MALİ değişkenleri LLC testinin sabitli ve sabitli-trendli durumlarında durağan çıkmıştır) değildir. Bu seriler, birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir.

Tablo 3: Birim Kök Analizi*

Birim Kök Testi	LLC				IPS				ADF				BR	
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendli	
	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık	İst**	Olasılık
GSYH	-5,53	0,000	-6,57	0,000	-4,41	0,000	-2,99	0,000	69,81	0,000	53,75	0,000	-3,65	0,000
FİNANS	-2,61	0,004	-1,86	0,031	-0,70	0,239	0,25	0,600	25,19	0,3955	20,51	0,667	-1,24	0,106
MALİ	-2,65	0,004	-2,84	0,002	-0,34	0,365	-0,23	0,407	29,99	0,466	27,9	0,573	-2,13	0,01
İŞ	2,85	0,99	1,45	0,92	5,75	1,000	4,41	1,000	12,58	0,997	14,97	0,989	2,39	0,99
FM	1,72	0,95	0,26	0,606	2,03	0,97	1,08	0,861	20,15	0,45	19,68	0,86	3,43	0,99
BİRİNCİ FARKLAR														
FİNANS	-7,13	0,000	-8,27	0,000	-6,03	0,000	-4,91	0,000	62,45	0,000	60,64	0,000	-7,53	0,000
MALİ	-9,44	0,000	-10,7	0,000	-7,53	0,000	-6,16	0,000	108,5	0,000	88,9	0,000	-9,15	0,000
İŞ	-5,26	0,000	-9,58	0,000	-3,55	0,000	-4,44	0,000	80,74	0,000	68,7	0,000	-3,43	0,000
FM	-5,30	0,000	-10,1	0,000	-5,15	0,000	-4,55	0,000	45,4	0,000	73,13	0,000	-5,55	0,000

*= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriteri göz önüne alınmıştır.

**= İstatistik değeri

Birinci farkları alınarak durağan duruma getirilen seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin sonuçları Tablo 4'te görüldüğü gibidir. Buna göre gerek sabitli gerekse de sabitli ve trendli durumlarda Pedroni eş-bütünleşme testlerinin yedi tanesinden dört tanesine ve sadece sabitli durumda yapılabilen Kao testine göre seriler arasında eş-bütünleşme yani uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 4: Panel Eş-bütünleşme (Pedroni) Testi^a

Sabit/Sabitli-Trendli Durumlar	Sabitli		Sabitli ve Trendli		
	İstatistikler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistiği		-3,16	0,9992	-4,63	1,000
Panel rho- İstatistiği		0,57	0,7162	2,04	0,9796
Panel PP- İstatistiği		-6,51	0,0000	-10,6	0,0000
Panel ADF- İstatistiği		-5,98	0,0000	-7,35	0,0000
		İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Group rho- İstatistiği		1,95	0,9750	3,23	0,9994
Group PP- İstatistiği		-8,92	0,0000	-13,71	0,0000
Group ADF- İstatistiği		-5,26	0,0000	-6,69	0,0000
KAO Testi		-4,05	0,0000	-	-

a= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriteri göz önüne alınmıştır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit ettikten sonra hem uzun, hem de kısa dönem ilişkilerinin yönünü ve katsayılarını Vektör Hata Düzeltme Modeli çerçevesinde PMGE ve MGE tahmincilerini kullanarak hesaplamak mümkündür.

GSYH ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki PMG ve MG tahmincileri ile test edilmiştir. Bu tahmincilerden hangisinin daha iyi sonuçlar ürettiğini görmek için Hausman testi (uzun dönem homojenliğinin testi) yapılmıştır. Hausman testinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 5'ten de görüldüğü üzere ki-kare değeri anlamlı değildir ve H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yani PMG tahmincisi daha doğru sonuçlar üretmektedir ve uzun dönem parametreleri homojendir, bir başka ifadeyle, bu parametreler birimden birime değişmemektedir. Diğer taraftan, hata düzeltme parametresi (errorcorrection-ec) anlamlıdır-bu parametrenin sıfırdan küçük olması anlamlı olduğunu göstermektedir- ve iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Hata düzeltme parametresi aynı zamanda serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ortaya koymaktadır.

Bu duruma uygun olarak, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %62'si bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşılması sağlanacaktır. Bununla birlikte MALİ, İŞ ve FM değişkenlerinin uzun dönem parametreleri (sırasıyla 0,17; 0,07 ve 0,26) anlamlı ve işaretleri beklentiler doğrultusunda pozitifdir. Diğer taraftan FİNANS değişkeninin uzun dönem parametresi anlamlı ancak işareti beklentiler doğrultusunda değildir. Açıklayıcı değişkenlerin kısa dönem parametrelerine bakıldığında sadece FİNANS ve MALİ (sırasıyla, 0,15 ve 0,12) değişkenlerinin anlamlı ve işaretlerinin pozitif olduğu görülmektedir. FİNANS değişkeninin uzun dönemde işaretinin beklentiler yönünde olmayıp kısa dönemde beklentiler doğrultusunda (pozitif) olmasının arkasında sermaye hareketlerinin oynaklığının olduğu söylenebilir. Uzun dönemde mali özgürlükler, iş yapma ve fikri mülkiyet özgürlüğü oranlarındaki %1'lik artış, GSYH'yi yaklaşık olarak %0,17; %0,07 ve %0,26 oranında artıracaktır. Kısa dönemde ise finansal ve mali özgürlüklerdeki %1'lik bir artışın GSYH'yi sırasıyla yaklaşık olarak %0,15 ve %0,12 oranında artırdığı görülmektedir. İş yapma ve fikri mülkiyet özgürlüğünün GSYH'yi pozitif etkilemesi, girişimciliğin ve inovasyonun bu süreçteki önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 5: PMG ve Hausman Test Sonuçları

Gözlem Sayısı: 209	Grup Sayısı: 15	Grup Başına Düşen Gözlem Sayısı: minimum: 13, ortalama:13,9; maksimum: 14		Log Olasılık:-496,1057		
D, GSYH	KATSAYI	STANDART HATA	z İSTATİSTİĞİ	P > z	%95 GÜVEN ARALIĞI	
Uzun Dönem ec FİNANS	-0,1822489	0,0279666	-6,52	0,000	-0,2370625	-0,1274353
MALİ	0,1781239	0,0092205	19,32	0,000	0,160052	0,1961958
İŞ	0,0694678	0,0111172	6,25	0,000	0,0476784	0,0912571
FM	0,2626107	0,0236225	11,12	0,000	0,2163114	0,3089099
Kısa Dönem ec	-0,6252433	0,1166884	-5,36	0,000	-0,8539483	-0,3965382
FİNANS D1,	0,1498229	0,0692032	2,16	0,030	0,0141872	0,2854587
MALİ D1,	0,1182468	0,0659402	1,79**	0,073	-0,0109937	0,2474873
İŞ D1,	-0,0555331	0,0544029	-1,02*	0,307	-0,1621607	0,0510946
FM D1,	0,1642257	0,1227093	1,34*	0,181	-0,0762802	0,4047315
sabit	-8,21745	1,592698	-5,16	0,000	-11,33908	-5,095819
HAUSMAN TESTİ						
Katsayılar						
	(b) mg-ortalama	(B) pmg-havuzlanmış	(b-B) fark	Sqrt (diag (V_b-V_B))		
FİNANS	0,05287	-0,1822489	0,2351188	0,0592097		
MALİ	0,5208047	0,1781239	0,3426808	0,4333028		
İŞ	-4,397124	0,0694678	-4,466591	3,936629		
FM	-7,312299	0,2626107	-7,574909	7,232841		
chi ² (4) = (b-B)'[(V_b-V_B) ⁻¹](b-B) = 3,19 Prob>chi ² = 0,5263						

*= Katsayı anlamsızdır. **= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Birim etkileri açısından; Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan'ın hata düzeltme parametrelerine ait katsayılar anlamlıdır (bkz Tablo 6). Bu yüzden söz konusu ülkelerde ekonomik serbestleşme ile GSYH arasında uzun dönemli ilişki vardır.

Tablo 6: Uzun Dönemde Birim Etkilerinin Anlamlı Olduğu Ülkeler

Ülkeler/ Değişkenler/ İstatistikler	ec (hata düzeltilme katsayısı)		FİNANS		MALİ		İŞ		FM		sabit	
	Katsayı	(z) ist**	Katsayı	(z) ist**	Katsayı	(z) ist**	Katsayı	(z) ist**	Katsayı	(z) ist**	Katsayı	(z) ist**
Arnavutluk	-0,364	-1,63*	0,0008	0,01	0,362	1,91*	-0,076	-1,13	0,116	0,36	-5,174	-1,89*
Ermenistan	-0,597	-2,34	0,037	0,14	0,652	0,67	0,031	0,08	-0,347	-1,10	-7,47	-1,84*
Azerbaycan	-0,266	-0,91	0,938	0,51	-0,184	-0,19	-0,549	-0,41	1,014	0,73	-1,438	-0,47
Beyaz Rusya	-0,275	-1,12	0,111	0,58	0,416	2,09*	0,111	0,74	-0,153	-0,32	-5,220	0,120
Bosna Hersek	-0,236	-1,07	-0,0328	-0,34	0,183	1,17	0,144	0,73	-0,0126	-0,04	-2,337	-1,40
Hırvatistan	-0,134	-0,64	0,0154	0,10	0,076	0,42	-0,312	-0,61	0,399	1,01	-2,08	-0,85
Gürcistan	-0,385	-1,86*	0,30	1,99	0,363	0,56	-0,149	-0,53	-0,018	-0,14	-5,76	-1,55
Kazakistan	-0,541	-3,61	0,111	2,00	-0,004	-0,02	0,314	1,94*	-0,227	-0,90	-6,16	-3,55
Kırgızistan	-0,796	-3,12	(dışlanmış-omitted)	0,093	0,093	0,34	-0,022	-0,09	0,932	1,60*	-10,3	-2,84
Moldova	-0,857	-4,70	(dışlanmış-omitted)	0,0498	0,0498	0,42	-0,274	-1,96*	1,114	3,77	-14,2	-3,98
Rusya	-0,1400	-5,93	0,0342	0,43	0,346	-1,28	-0,094	-0,54	0,0243	0,12	-21,2	-5,28
Tacikistan	-0,0006	-0,00	0,0586	0,50	0,144	0,70	0,117	0,64	-0,195	-0,52	-0,411	-0,13
Türkmenistan	-0,1397	-5,60	(dışlanmış-omitted)	0,0777	0,0777	0,77	-0,0319	-0,30	-0,0698	-0,53	-11,35	-4,35
Ukrayna	-0,936	-3,92	0,575	2,27	0,0390	0,13	0,355	0,09	(dışlanmış-omitted)		-12,4	-3,43
Özbekistan	-0,1186	-15,98	0,097	5,72	-0,154	-12,27	-0,077	-5,70	-0,114	-3,57	-17,55	-13,28

* = Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

** = İstatistik değeri

6. Sonuç ve Değerlendirme

Eski Sovyet sisteminin çökmesi bu ülkelerde mevcut ekonomik yapının değişmesine ve bu sistemin kurumsal alt yapısının yok olmasına neden olmuştur. Çalışmada, geçiş ülkelerinin Sovyet sisteminin çöküşünden sonra girdikleri dönüşüm ve dünya ekonomisi ile bütünleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan ekonomik serbestleşmenin ekonomik büyümeyle olan ilişkisi incelenmiştir.

Ekonomik serbestleşmenin çeşitli göstergeleri mevcut olmasına karşın, bu çalışmada Heritage Vakfı'nın düzenli olarak yayınladığı ekonomik özgürlükler endeksinin alt kalemlerini oluşturan dört değişken dikkate alınmıştır. Çalışmada ekonomik serbestleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel vektör hata düzeltme yöntemi kullanılarak 15 geçiş ülkesi ekonomisi üzerinde 1998-2012 dönemi için test edilmiştir.

Tahmin sonuçlarına göre, uzun dönem hata parametresi negatif bulunduğu için, geçiş ülkelerinde ekonomik serbestleşme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Buna göre, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %62'si bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşması sağlanacaktır. Ekonomik büyümeyi açıklamada ekonomik serbestleşme göstergelerinden; mali serbestlik, iş yapma özgürlüğü ve fikri mülkiyet hakkı değişkenlerinin uzun dönem hata parametreleri (sırasıyla 0,17; 0,07 ve 0,26) anlamlı ve işareti beklentiler doğrultusunda pozitifdir. Finansal serbestleşme değişkeninin ise uzun dönem hata parametresi anlamlıdır, ancak işareti beklentiler ile örtüşmemektedir. Diğer taraftan kısa dönemde finansal ve mali serbestlik göstergelerinin katsayıları anlamlı ve işaretleri de beklentiler doğrultusunda pozitif çıkmıştır. Buna göre kısa dönemde finansal ve mali özgürlüklerdeki %1'lik bir artışın GSYH'yi sırasıyla yaklaşık olarak %0,15 ve %0,12 oranında artırdığı sonucuna varılmıştır.

Tahmin sonuçlarının da işaret ettiği gibi, ekonomik serbestleşmenin (gerek reel, gerekse de finansal sektörlerde) ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi, geçiş ülkelerinde serbestleşmenin ekonomik büyümenin önemli bir gücü olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Özgür ve İsmail Küçükaksoy. “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 4, 2006, s. 12-28.
- Balassa, Bela. “Exports and Economic Growth: Further Evidence”, *Journal of Economic Developments*, Vol. 5, 1978, pp. 181-189.
- Barlow, David. “Growth in Transition Economies: A Trade Policy Perspective”, *Economics of Transition*, Vol. 14, 2006, pp. 505-515.
- Compton, Ryan, Daniel Giedeman and Gary Hoover. “Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States”, *European Journal of Political Economy*, Vol. 27, 2011, pp. 423-435.
- Dabrowski, Marek. “Different Strategies of Transition to a Market Economy: How Do They Work in Practice?”, *Policy Research Working Paper*, No. 1579, pp. 1-38, 1995, Washington D.C, The World Bank, <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-1579>, Erişim: 02.03.2014.
- De Melo, Martha, Cevdet Denizer and Alan Gelb. “Patterns of Transition from Plan to Market,” *World Bank Economic Review* 10 (3), September 1996, pp. 397-424.
- Demir, Osman, Aziz Kutlar ve Adem Üzümcü. “Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, 2005, s. 180-196.
- Doğruel, Fatma ve A. Suut Doğruel. “Karadeniz Çevresi Ülkelerde Geçiş Dönemi ve Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, tartışma metni 2012/94 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/zonguldak5.pdf>, Erişim: 02.03.2014.
- Emery, Robert F. “The Relation of Exports and Economic Growth”, *Kyklos*, Vol. 20, No. 4, 1967, pp. 470-486.
- Emsen, Ö. Selçuk ve M. Kemal Değer. “Ticari ve Siyasal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 21, S. 2, Haziran 2007, s. 161-195.
- Fischer, Stanley, Ratna Sahay and Carlos A Vegh. “Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experiences” *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10, 1996, pp.45-66.
- Havrylyshyn, Oleh and Thomas Wolf. “Determinants of Growth in Transition Economies”, *Finance and Development*, 1999, pp. 12–19.

- Havrylyshyn, Oleh, Izvorski Ivailo and Rooden Ronvan. "Recovery and Growth in Transition Economies 1990-97: A Stylized Regression Analysis", *IMF Working Paper* WP/98/141, 1998, pp. 1-37.
- Heritage Foundation. <http://www.heritage.org/index/book/chapter-5>, (2014a), Erişim: 02.01.2014.
- Heritage Foundation. "Economic Freedom Statistics by Countries", <http://www.heritage.org/index/Download.aspx>, (2014b), Erişim: 02.01.2014.
- Karagöz, Kadir ve Murat Karagöz. "Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye için Ampirik Bir Analiz", *Sayıştay Dergisi*, 76, 2010, s.2-5.
- Kubota, Megumi. "Real Exchange Rate Misalignments: Theoretical Modelling and Empirical Evidence", *Discussion Papers, Department of Economics and Related Studies*, University of York, Heslington, 2009.
- Kurt, Serdar ve Metin Berber. "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 2, 2008, s. 57-80.
- Levine, Ross and Renelt David. "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *Policy, Research and External Affairs Working Paper Series*, No: 609, 1991, http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1991/03/01/000009265_39610101002745/Rendered/PDF/multi0page.pdf, Erişim: 04.01.2014.
- McGee, Robert W. "Fiscal Freedom in Transition Economies and the OECD: A Comparative Study", *Andreas School of Business Working Paper Series*, 2007, file:///C:/Users/IIBF-N75-01/Downloads/SS-RN-id1019120%20(1).pdf, Erişim: 04.02.2014.
- McKinnon, Ronald I. *Money and Capital in Economic Development*, Washington, D.C., The Brookings Institution, 1973.
- Onur, Sara. "Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2005, s. 127-152.
- Peev, Evgeni and Dennis C. Mueller. "Democracy, Economic Freedom and Growth in Transition Economies", *Kyklos*, Vol. 65, No. 3, August 2012, pp.371-407
- Pesaran, Hashem, Yongcheol Shin and Ron P. Smith. "Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels", *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 94, 1999, pp. 621-634.

- Radulescu, Roxana and David Barlow. "The Relationship Between Policies and Growth in Transition Countries", *Economics of Transition*, 10(3), 2002, pp.719–745.
- Sachs, Jeffrey and Andrew Warner. "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1, 1995, pp. 1-118.
- Savaş, Vural Fuat. "*Dünya Ekonomi Sistemi*", Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Swaleheen, Mushfiq and Dean Stansel. "Economic Freedom, Corruption and Growth", *Cato Journal*, Vol. 27, No. 3, 2007, pp. 343-358.
- Türker, Oğuzhan. "Ekonomik Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", *I. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 24-27 Eylül 2009.
- Utkulu, Utku ve Hakan Kahyaoğlu. "Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2005/13, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/Utkulu-2005.pdf>, s. 1-31, Erişim: 02.03.2013.
- Yapraklı, Sevda. "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 5, 2007, s. 67-89.
- World Bank Development Indicators-WDI Online, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, Erişim: 02.01.2014.